

Svenskerne i Skads Herred 1643—45.

Af Førstelærer *L. Jespersen*, Sdr. Vilstrup.

Kristian den Fjerdes uheldige Deltagelse i Tredive-aarskrigen medførte som bekendt, at Jylland blev oversvømmet, dels af Kongens egne Tropper, som unddrog sig al Kommando, dels af Kejserens Soldater, og deres frygtelige Hærgninger var en haard Omgang for Jylland. Da Kristian den Fjerde senere blandede sig i de diplomatiske Forhandlinger, medførte dette, at den svenske General Torstenson rykkede ind i Jylland og i to Aar hærgede og plyndrede. Maaske var Svenskerne ikke saa slemme som de forrige; men at deres Besøg ikke var behageligt, fremgaar tydeligt af en Beretning fra Skads Herred.¹ Som Helhed er Beretningen alt for udførlig og ensformig til at kunne paaregne almindelig Interesse; men da den dog giver et godt Billede af Tilstanden i Herredet lige efter, at Fjenderne er draget bort, og desuden giver Oplysninger af anden Art, fremdrages her nogle af de mest karakteristiske Træk.

I Slutningen af det sidste Krigsjaar, den 2. December 1645, holdtes Tingdag paa Skads Herreds Ting. Hans Christensen fra Tjæreborg var Herredsfoged. Foruden ham var til Stede Vidnerne Knud Nielsen og Peder Jessen fra Roust samt Herredsskriveren Lauritz Persøn, ligeledes fra Roust.

Paa Tinget fremstod Delefogden² Niels Lauritsen fra

¹ Tingsvidne paa Bøndernes Tilstand i Riberhus Len 1645. (Rigsarkivet.)

² Delefoged kaldes den Bestillingsmand, som i Retssager skulde varetage sin Herres Ret. (Red. Anm.)

Tranbjerg som Fuldmægtig for Lensmanden paa Riberhus, Hr. Gregers Krabbe til Torstedlund. Delefogden fik et fuldt Tingsvidne af Morten Nielsen i Alsleff, Hans Jessen i Arndrup, Niels Pedersen i Skamsterup, Niels Tamsen og Hans Nielsen i Grimsterup, Peder Jensen i Fordom, Matz Jepsen i Norup og Peder Sørensen i Gunderup.¹

Disse 8 Dannemænd vidnede alle „met oprachte fingre oc Eed“ om det, de samme Dag saa og hørte paa Herredstinget. Det, de fik at høre, var en Beretning af 8 andre Dannemænd, nemlig Jens Hansen i Maade, Hans Christensen i Lyeche, Tomis Hansen i Tiereborg, Mads Michelsen i Spangsbjerg, Christen Sørensen i Pugelund, Peder Nielsen i Starup, Hans Hansen i Wgeluig og Nis Sørensen i Gammelby. Nævnte Mænd sammen med Herredsfogden, Delefogden og Herredsskriveren havde i Dagene 26., 27., 28. og 29. November s. A. været paa en Rejse i Skads Herred for „att besichte oc forfare Ko: Ma.² oc Kronens Bønder oc Tiener deris Lejlighed oc tilstand. Huorledes det er beschaffet oc wed Macht, huor meget Korn de haffde saad forgangen Aar, der Fienden war her i Landet, oc huad Creatur oc feemon oc huor mange Heste de haffuer beholden, oc huorledes deris Huse oc Bygning er wed Macht, oc huis denom er frapløndrit.“

I dette Hverv drog saa Kommissionen ud paa den lange og lidet lystelige Rejse i Skads Herred. Hver enkelt af Kronens Ejendomme blev besøgt, og de stillede Spørgsmaal blev besvaret. Med Hensyn til Sæden kan det i Almindelighed siges, at der er saaet Halvdelen af det normale. Angaaende Kreaturer og Heste siges der kun, hvor mange der var, men ikke, hvor

¹ Ved alle Navne er Datidens Stavemaade benyttet.

² Kongelig Majestæts.

mange de havde, før Fjenden kom til Landet, saa man kan ikke se, hvor meget Besætningen var forringet. I det følgende er kun medtaget Beretningen om Fjendernes Plyndringer samt enkelte andre Bemærkninger, der kan tjene til at oplyse Forholdene.

Rejsen begyndte i Sneum Sogn, hvor Kronen ejede 1 Helgaard, 1 Halvgaard og 3 Fjerdepartsgaarde i Allerup. De var sluppet meget skaansomt fra Svenskerne Besøg, idet der kun var taget 2 Heste. I Tjæreborg Sogn var det noget værre. Der ejede Kronen 5 Helgaarde, 4 Halvgaarde og 2 Bol, og saa var der desuden en Selvejergaard, af hvilke der kun fandtes to i hele Herredet. Enkelte slap med at miste en Hest eller to, men andre Steder slap de ikke saa billigt. Hans Orborsen var fraplyndret „3 gode Hoper, gode for 60 Rdl.“ Om Mads Persøn hedder det: „Alle hans Heste oc Hoper hannem frapløndrit gode for 100 Rdl.“, og hans Nabo, Christen Nielsen, slap ikke meget billigere; „alle hans 4 Heste hannem frapløndrit“, og han var endda „udi en stor Gield tilforne.“

I Skads Sogn ejede Kronen kun to Gaarde, nemlig en Gaard i Skads By og en i Saderup. Til Gengæld fik de to saa ogsaa i rigt Maal Fjendens Kærlighed at føle. Niss Nielsen havde Gaarden i Skads. „Hans Huse war onde oc bygfeldig, oc beuistes for denom met Tingsvidner, att han fich schade aff Indleeg oc pløndring aff 50 Ryttere oc 60 Heste paa hans Korn, fitalle,¹ wogne, Redschaß oc Senge Kleder for 40 Rdl. 1 Mark.“ Endnu værre gik det hos Ingvar Hansen i Saderup. „Hannem frapløndrit Kleder oc Sengekleder for mere end 80 rix Dl., som ved Tingsvidne er gjort beuislig. Hans Huse er meget onde oc bygfeldig.“

¹ Levnedsmidler.

Jerne var det af Herredets Sogne, hvor Kronen ejede det meste Gods: en Helgaard, to Halvgaarde, to Fjerdepartsgaarde og et Bol i Weldbech; en Helgaard og et Bol i Rørkier; en Helgaard, et Bol og et Gadehus i Wogensbøl; tre Helgaarde og 1 Gadehus i Bollers Agger; tre Helgaarde og et Gadehus i Norup; to Halvgaarde i Wgeluig; to Helgaarde i Maade; to Helgaarde, en Trediepartsgaard, en Totrediepartsgaard, et Bol og 8 Gadehuse i Jerne By, to Bol i Strandby og desuden Gaardene Lychegaard og Spongsberg. I Forhold til de mange Ejendomme slap Jerne billigt. I Wognsbøl boede Kiersten Tamiskone i et Gadehus. Hun havde „beholden 1 Kue. Huset ilde wed Magt. Er en fattig Enche; haffe en heel hob Smaa børn.“ Om Svenskerne var Skyld i noget af dette, berettes der intet om.

Der blev vist ikke holdt mange Svin i hine Tider; thi der berettes kun een Gang om, at der er taget Svin, og det var netop hos en Mand, Søren Hansen, i Norup; „frapløndrit to gode Suin, gode for 7 R. Dl.“ Hans Hansen i Wgeluig „frapløndrit Kleder oc Andet for bedre ind 6 rix Dl.“ Eneuold Nielsen „frapløndrit 2 Heste, item hannem fra plønderit Kleder og fitalle for mere ind 4 Rdl.“ Peder Nielsen „2 Heste hannem fra plønderit.“ Hos Jens Tomsen i Jerne By tog Svenskerne 5 Heste. Om Søren Steffensen, der boede i et Gadehus, meldes der: „Gaar oc Tiger sin Brød.“

I Guldager Sogn ejede Kronen ogsaa meget Gods, men dog ikke nær saa meget som i Jerne. 3 Helgaarde, et Bol og 6 Gadehuse i Tobel, 2 Helgaarde og et Gadehus i Fourfeld, et Bol i Strongismarck, 2 Helgaarde i Hjerting og en Helgaard, Raffnsberg. Ogsaa Guldager synes at være sluppet nogenlunde fra Fjendens Besøg. Hans Sørensen i Tobel „haffe ingen Sals Hus,

mens er forgangen Aar affbrend med meste part hans Formue, Item 1 Hest hannem fraplønderit.“ Maren Madskoen, der sad i et Gadehus, „er for Armit aff Aarsag hendes Hus oc formue af en Misdæder er affbrend.“ Rimeligvis er det Svenskerne, som har afbrændt Hans Sørensens Salshus; derimod er det ikke sikkert, at de har brændt Marens Hus af; der var jo da ogsaa andre Misdædere end Svenskerne. 6 andre Beboere af Gadehuse „er for Armit oc aff Suenschen nedschattet. Haffuer intet Creatur eller Heste.“

I Brøndum Sogn var Krongodset fordelt over Sognet paa følgende Maade: Giesing: 3 Helgaarde, 2 Halvgaarde og et Gadehus; Fordomlund: en Helgaard; Fordom By: 4 Halvgaarde; Brøndum By: 3 Helgaarde og 2 Bol. I dette Sogn gik det værst ud over Brøndum By, medens den øvrige Del af Sognet slap med at miste nogle Heste.

Søren Svendsen „er fraplønderit senge Kleder oc Korn for mere end 20 Rdl., der foruden senge Kleder oc andet Kleder, Korn oc fitalle for 20 Dl., noch senghe Kleder for 4 Dl.“ Niels Jensen „frapløndrit Kleder oc andet for 10 Dl. oc 5 td. Haure.“ Niels Pedersen „frapløndrit senge Kleder oc andet for mere end 20 Rdl.“ Det har sagtens været mod Vinteren, siden Svenskerne var saa gridske efter Sengeklæder. Man kan vist undskylde Brøndumboerne, om de ikke har elsket deres Fjender, naar de skulde gaa Vinteren i Møde uden Sengeklæder. Jess Pallesen havde et lille Bol. „Hans Rug oc Korn i hans Tofft blev forderffuet af 80 nød, Suensken jaget der udi, oc samme Tid frapløndrit hannem flesk oc andet fitalle for mere ind 5 Dl., der foruden 1 td. Haure.“ Han fik da ogsaa sin Part af Fjendens Kærlighed at føle. De 80 Nød (Ungkreaturer) er

Svenskerne næppe heller kommet ærligt til; de er nok ogsaa plyndret. Men derom meldes der aldrig; det har sagtens været mere dagligdags Begivenheder. At købe var der vist intet, der hed, naar Fjenden var i Landet.

Fra Næsbjerg og Øse Sogne meldes der slet ikke om Plyndring, saa de maa være sluppet usædvanlig heldigt. Der var dog en Del Krongods i begge Sogne. I Næsbjerg var der saaledes 3 Helgaarde og et Gadehus i Bilstoft; 2 Helgaarde, 3 Halvgaarde og et Gadehus i Næsbjerg By samt en Helgaard i Schoonager. I Øse By var der 2 Helgaarde og 2 Halvgaarde; i den øvrige Del af Sognet var der intet Krongods.

Efter at have undersøgt de ret gode Forhold i Næsbjerg og Øse, drog Kommissionen til Starup Sogn, og der mødte den atter talrige Klager over Fjendernes Opførsel. I dette Sogn ejede Kronen de fleste Gaarde. Heselhoed og Touterup var to Helgaarde. I Galsthod var der 4 Halvgaarde; i Schou Ende 2 Halvgaarde. I Starup By var der en Helgaard, en Trefjerdepartsgaard, 4 Halvgaarde og en Fjerdepartsgaard. Samtlige fire Gaarde i Galstho havde lidt store Tab. Christen Nielsen „er frapløndrit 2 Hoper, der foruden Kleder oc fitale for 20 Rdl.“ Peder Olluffsen „beholden 6 nød oc 2 onde Heste. Hanem frapløndrit 5 Heste oc Hoper, fitalle oc Kleder for 14 Rdl. Hans. Huse er onde.“ Om Enken Maren Terchilds hedder det: „Husene var onde. Hende en Hest frapløndrit, Kleder oc fitalle for 30 Rdl.“ Endvidere var Christen Oluffsen „frapløndrit 2 Heste.“ Peder Christensen i Touterup: „2 Heste pløndrit hanem fra oc 1 Ku, Kleder og fitalle for mere ind 16 Rdl.“ Hans Nabo i samme Gaard, Las Marquorsen, „haffe nu beholden 2 Kiør oc en ond Hope. Hannem 3 Heste frapløndrit oc senge Klæder for 4 rix Dl.“ Fra Starup

By berettes kun, at Peder Nielsen¹ var „hans beste Hest hos hanem frapløndrit.“

Derfra gik saa Turen til Faaborg Sogn. Der ejede Kronen 2 Halvgaarde i Auterup, 2 Bol i Fogelsig, 2 Halvgaarde i Slebsager, 2 Helgaarde, 2 Halvgaarde og et Gadehus i Aggerbech, 3 Fjerdepartsgaarde i Debel, 1 Helgaard, 2 Halvgaarde, 2 Bol og 2 Gadehus i Faaborg By. Desuden var her Herredets anden Selvejergaard i Rodichbech. Fra flere af Stederne noteres det, at „Husene var onde oc bygfeldig;“ men Klager over Plyndring er der ingen af, saa Faaborg synes at have været blandt de heldigste Sogne.

I Aarre Sogn var sikkert Hovedparten af Ejendommene i Kronens Eje. Saaledes var der en Helgaard, en Halvgaard, en Trediepartsgaard, et Boel og to Gadehuse i Aarre By. I Jyllerup var der 3 Halvgaarde og 2 Trediepartsgaarde. I Gunderup var det meste, nemlig en Trefjerdepartsgaard, 8 Halvgaarde, en Fjerdepartsgaard og 2 Bol. Endvidere 2 Halvgaarde i Tranberg. I Betragtning af de mange Ejendomme maa det siges, at ogsaa Aarre slap forholdsvis billigt. Anders Nielsen i Aarre By „frapløndrit hans Hustrus Kaabe oc andet Kleder mere end for 30 rix Dl. Hans Hus er ond oc forfalden.“ Sagtens har den paagældende Soldat ikke selv villet bruge Konens Kaabe; men ofte havde Soldaterne deres Koner med i Krigen, eller ogsaa fulgte mere løse Kvinder med Hæren, saa der kunde nok blive Brug for en Kaabe. Tamis Olluffsen blev „frapløndrit af Suenschen mere ind for 100 R. Dl.“ Hos Niels Jørgensen i Gunderup tog de en Hest. Willands Michelsen i samme By „er self en fattig blind Mand, hart ud-schattet, oc war en fattig Mand tilforn. Hans Huse

¹ Medlem af Kommissionen.

var onde oc bygfeldig.“ Den sidste Bemærkning gælder for øvrigt ikke saa helt faa af Ejendommene i dette Sogn.

Saa kom Kommissionen til det sidste af Herredets Sogne, nemlig Grimstrup. Der var ogsaa meget Kron-gods, saa Kommissionen maatte aflægge Besøg mange Steder, og megen Elendighed maatte den høre om. I Gamelroust var der en Helgaard. I Grimstrup 3 Hel-gaarde, en Halvgaard, 2 Fjerdepartsgaarde og 2 Bol. En Halvgaard i Hinkbøl. En Helgaard, 2 Halvgaard, 2 Fjerdepartsgaarde og et Gadehus i Roust. En Halv-gaard og et Bol i Rousthøje, samt endelig Roustmølle.

Hans Hansen i Gammelroust „haffde mist 4 Heste oc Hoper nu i Sommer.“ De havde saaet særlig lidt i Grimstrup Sogn, og dette begrunder Kommissionen paa følgende Maade: „Aarsag til sedens Ringhed i forne Grimsterup sognen war den dørig¹ tog igiennem Sognet aff Rytteriet fra Warde til Hadersleuff, frem oc tilbage, hvorfor Bønderne ikke kunde were paa marchen met plouge oc wogen att Giøde oc dyrche Jorden, som det sig burde; bleff ogsaa nogle Gange baade sedekorn oc sechene af Rytterne paa marchen hentagen.“

Det var dog ikke Sæden alene, det var galt med. Mere end andre Steder var Husene slemt medtagne. Stadig lyder det: „Hans Huse er gandsche forfalden oc bygfeldig,“ „hans Huse er meget onde,“ „nogle hans Huse er onde.“ Men vi skal nu følge Kommissionen paa dens Vej gennem Sognet. Niels Sørensen i Hinkbøl „fraplyndrit Korn oc fitalle oc andet for mere end 20 rix Dl.“ Herredsskriveren Lauritz Persøn havde en Fjerdepartsgaard i Roust. „Husene paa samme part affbrend. Haffe leyet Huse til hans fuoring; beuistes

¹ dørig maaské = durch. „Dørigtog“ altsaa: Gennemridt.

ocsaa met tings winde oc stokneffn, forne gaard er Høylig forschylt.“ Den sidste Bemærkning gøres ogsaa om Niels Matzens Gaard i samme By. Hvor der ikke er andre Bemærkninger, kan man være sikker paa at høre om onde, bygfældige, forfaldne eller afbrændte Huse. Sidst kom Kommissionen til Roustmølle, og den dannede ingen Undtagelse. Mølleren hed Jørgen Nielsen. „Husene er onde oc bygfeldig. Oc formedelst den dørig tog, som war igiennem Møllen aff Suenschens folk oc Rytterij, kunde der ingen komme til Møllen at Lade maale, saa de intet kunde fortjene. Er der foruden Tit oc offte pløndrit fra Baade fitalle. Kleder, Korn oc penge for mere ind 20 rix Dl, oc maatte giffue denem Øl oc Mad, saa mange som der kom; tillmet schattet til en Suensch Quartiermester mere end 110 Dl. Er der offuer bleffuet for Armit. Oc offuer alt dette er Mølleren død i July 1645, oc iche der fandes god til gielden.“

I Roust Mølle synes Elendigheden at have kulmineret, og derpaa slutter Beretningen af med følgende: „At Saa for os er gangen oc faren oc wonden, widner wi fremdeles met wore Signeter wndertrøcht.

Datum Anno die & Loco ut supra.

Hans Cristensen. Knud Nielsen (m. p. p.) P. I.

Lauritz Persøn.“

Af Beretningen faar vi god Besked om, hvor meget Gods Kronen havde i Herredet. En stor Part deraf var kommet i Kronens Eje ved Frederik den Andens mange Mageskifter, og det bevaredes som Helhed under Kristian den Fjerde; men i denne Konges sidste Regeringsaar begyndte Riget i høj Grad at fattes Penge, og derfor begyndte baade Kong Kristian og Efterfølgeren at sælge løs af Krongodset eller udlægge det som Pant for ydede

Laan. Vi kan derfor gaa ud fra, at foranstaaende Oversigt netop angiver Krongodsets Størrelse i den Tid, Kronen ejede mest.

Først og fremmest giver Beretningen dog et klart Billede af Fjendernes Huseren. Selv om der kun meldes om en enkelt, der gik med Tiggerposen, saa taler den dog ofte om forarmede Beboere. Der behøves ikke megen Fantasi for at forestille sig den Skræk og Rædsel, der greb Beboerne, naar de øjnede Svenskerne i det fjerne. Selv om det ikke gik ud over Liv og Lemmer — og derom melder Beretningen intet — saa vidste de dog, at deres Ejendele stod paa Spil.

I den egentlige Beretning nævnes ved hver Ejendom Udsædens og Besætningens Størrelse. Sæden var overalt Rug, Byg og Havre. De fleste Steder var der saaet lige meget Rug og Havre og halvt saa meget Byg. Som Regel tales der kun om Heste og Nød; kun enkelte Steder nævnes der Køer. Svin og Faar omtales slet ikke. Der maa dog have været flere Køer, end der omtales; Ungkreaturene maa jo have haft et Ophav; men saa maa Betegnelsen Nød dække over baade Køer og Ungkreaturer. Der holdtes mange Heste; det var nødvendigt af Hensyn til de klodsede Avlsredskaber. At der kun har været faa Svin, kan man vist slutte deraf, at omkr. 1645 var Herredets Skove omtrent ødelagte, saa der ikke længere kunde fedes Oldensvin. Tidligere var Skovsvin en ret almindelig Landgildeydelse, i alt Fald i visse Sogne.

Det fremgaar tydeligt nok af Instruksen, hvad Kommissionens Opgave var; men den nævner ikke noget om, hvad Beretningen skulde bruges til. Man maa vist ikke tænke, at de, der led saa stort Tab, har faaet nogen direkte Erstatning; dertil var Kongens Kasse alt for

slemmt medtaget af Krigen; men de har dog maaske nok faaet nogen Lettelse i deres Skatter og Landgildeydelse. Med en saadan ringe Erstatning har de sikkert maattet lade sig nøje, og saa maatte de selv se at komme til Kræfter igen. Det kunde jo ikke trøste dem, at det maaske havde været lige saa galt før. Heldigvis kunde de ikke se ud i Fremtiden, ellers vilde de have kunnet se, at det senere skulde gaa langt værre.
